

К.М. Клодиона, «Танцююча грація» Ж.Б. Карпо (ця лінія простежується аж до панно «Танець» А. Матісса і ін. витвори кін. 19 – поч. 20 ст.) [3].

Зображення танцю є невичерпним джерелом для пізнання культури епохи і відмінним матеріалом для порівняльного аналізу під час атрибуції давніх артефактів. Пластика, експресія, які ми зустрічаємо в зображеннях танців, є однією з особливих характеристик, для ідентифікації регіону, шкіл та майстрів [3].

Саме вивчення творів образотворчого мистецтва стає у нагоді не тільки культурологам, історикам, мистецтвознавцям, а й слугує матеріалом для теорії і практики хореографічного мистецтва. Саме різноманіття мотивів дозволило М. Емманюелю (1896) детально реконструювати хореографію давньої Греції, Ж. Доберваль і М. Гардель створили «Зоряний танець» єгиптян. С. Лифарь, наш співвітчизник, на основі живопису і фресок середньовіччя створював свої танці до балету «Ромео і Джульєтта».

Список використаних джерел:

1. Королева Э.А, Ранние формы танца. Кишинев, 1977.
2. Emmanuel M., La danse grecque antique d'après les monuments figures, P., 1896.
3. Burian K.V., Das Ballett. Seine Geschichte in Wort und Bild, Praha, 1963.
4. Franzius G. Tanzer und Tanze in der archaischen Vasenmalerei, Gottingen, 1973.

Скромна А.К.

аспірантка,

Науковий керівник: Русяєва М.В.

Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури

АТРИБУЦІЯ КЕРАМОПЛАСТИКИ НАРОДНИХ МАЙСТРІВ О. ЖЕЛЕЗНЯКА, Ф. ОЛЕКСІЄНКА ТА ПРОФЕСІЙНИХ КЕРАМІСТІВ Н. ФЕДОРОВОЇ, Г. ШАРАЙ, Г. СЕВРУК З КОЛЕКЦІЇ ДЕРЖАВНОГО МУЗЕЮ ІГРАШКИ

В експозиції Державного музею іграшки представлені неатрибутовані керамопластичні настінні декоративні барельєфи та декоративні тарелі, окрім одного пласту Ф. Олексієнка та двох пластів Г. Севрук. За інформацією музейного каталогу, твори належать митцям київської Експериментальної майстерні художньої кераміки (1944–1985). Проте,

керамічні пласти не містять авторських підписів, також у каталозі не зазначені прізвища художників та у переважній більшості назви їх творів. Для атрибуції цих пам'яток мистецтва використано архівні документи, світлини, зразки виробів з фондів колекцій Національного музею українського народного декоративного мистецтва (далі – НМУНДМ), Національного музею народної архітектури та побуту України (далі – НМНАПУ), Національного заповідника «Софія Київська» (далі – НЗ «Софія Київська»), Шевченківського національного заповідника (далі – ШНЗ), Центрального державного архів-музею літератури і мистецтва України (далі – ЦДАМЛІМ України), приватного архіву Н. Крутенко. Фактографічний й компаративний аналіз (порівняльно-типологічне зіставлення), дозволили дійти висновків, що це твори відомих народних майстрів О. Железняка, Ф. Олексієнка та професійних керамістів Н. Федорової, Г. Шарай, Г. Севрук.

Першу групу керамічних виробів розглянемо на прикладі кераміки О. Железняка (табл. 1). До них належать зображення звірів, наприклад, круглий пласт з темно-сапфіровою фігурою лося з гіллястими рогами в стрімкому русі (інв. 1900, d 29 см) (табл. 1.1). Атрибуцію експоната проведено за наданими архівними світлинами Н. Крутенко¹, документами НМУНДМ, а також подібним твором «Олень» з колекції

ШНЗ (інв. М – ⁴²³/₂₁₁₄, 1962 р., 21 × 13 см) (табл. 1.2) [6; 9]. Ймовірно, прямокутний пласт із зображенням білого «Пса», що біжить, також змодельований цим народним майстром (інв. 1902, 20,5 × 15 см) (табл. 1.1). Профільна фігура тварини з коротким хвостом декорована рельєфними зигзагами, рисками, накапуванням. На архівних світлинах НМУНДМ представлено аналогічну собаку, але його тулуб прикрашено трохи іншим декором і він має довгий прямий хвіст (табл. 1.2) [6]. Прямокутний пласт з грайливим кабанчиком відмічено простою динамічною формою, що виблискує завдяки ніжно-блакитній та темно-синій збірчастій емалі у вигляді рельєфних кружечків («Кабан», інв. 1903, 22,5 × 16,5 см). Авторство цієї керамопластики також встановлено за архівними світлинами Н. Крутенко, на яких обриси кабана ідентичні, але форма пласта кругла, відрізняються й кольори (табл. 1.2) [6]. Пласт прямокутної форми із зображенням яскраво-зеленого цапа з довжелезними рогами та бородою (інв. 1913, 21,5 × 18 см) (табл. 1.1) – належить до творчості О. Железняка, що нами встановлено на підставі аналогічної за обрисами і деталями фігурки у центрі круглого пласту,

¹ Н. Крутенко — мистецтвознавиця, член Національної спілки художників України, працювала в Експериментальній майстерні художньої кераміки з 1981 р.

віднайденого у фондовій колекції НМУНДМ (інв. 9379, 1962 р., d 23 см), (табл. 1.2).

Птахи – ще одна улюблена тема митця. Так на пласті без назви бачимо фантастичного птаха з піднятим догори гребенем, що рухається на широко розставлених лапах. Пернатого розписано збірчастою емаллю сірого кольору з інтерференцією світла (інв. 1908, d 24 см) (табл. 1.1). Достеменний виріб цього майстра з ідентичною композицією, але в іншій кольоровій тональності є в колекції НМУНДМ (інв. № К – 9393, 1962 р., d 23 см), (табл. 1.2). Неординарним вирішенням відзначено ще один пласт з птахом, який має червоно-сині очі, довгий чубчик та хвіст, направлений догори. Його побудовано на зіставленні світлого силуету блідо-зелено-жовтого емалевого птаха та темного тла (інв. 1909, d 22 см). В колекції ШНЗ є ідентичний твір з підписом, але на ньому – темно-¹⁸⁹синій силует птаха, що ніби йде по умбристій землі («Птах», інв. М – ¹⁸⁹777, 1971 р., d 17 см) (табл. 1.2). На наступному творі – горде темно-зелене каченя, що широко крокує, на тлі увігнутих брунатно-жовтавих кружечків – імітації піску (інв. 1907, 18 × 23,5 см) (табл. 1.1). Відповідний образ віднайдено у фондовій колекції НМУНДМ (інв. 9359, 23 × 17,8 см) (табл. 1.2). Ще одного фантастичного птаха з чубчиком у динамічному русі зображено на сірому зі збірчастою емаллю фоні. Його жовту фігурку окреслено закрученим ніби гравійованим хвостом, з кружальцями на кінчиках видовженого пір'я (інв. 1911, 24 × 20 см) (табл. 1.1). Світлина тотожного птаха зберігається у приватному архіві Н. Крутенко (табл. 1.2) [6].

Отже, всі перераховані вище пласти виготовлено О. Железняком у 1962 р. Він першим у майстерні звернувся до рельєфної настінної пластики круглої або прямокутної форми [3, с. 125–126]. Образи птахів і тварин здебільшого наділено фантастичними рисами або забарвленням.

Відзначимо, що за проектом архітекторів В. Єлізарова, Н. Чмутіна, Я. Красного кожен з номерів у готелі «Дніпро» (1962 р.) мали оформити в народному, але водночас осучасненому стилі. Цю роботу довірили народному майстру О. Железнику. Він створив настінні декоративні барельєфи із зображеннями птахів і звірів, двадцять п'ять з яких стали останніми в його творчості. З рельєфів автор зняв гіпсові форми, які надалі розтиражували та розписали у довільних тонах, що урізноманітнюло їх декор. Для готелю створено 100 екземплярів барельєфів [1, с. 12–14; 8, арк. 17–18; 9;]. Керамопластика отримала високу оцінку на виставці робіт майстерні в Києві та у Москві в 1962 р. [5, арк. 6]. Вироби цього періоду відзначено високою майстерністю та виразністю. Зокрема, Н. Федорова 1962 р. вважала їх вершиною у творчості майстра [9].

Таблиця 1

Атрибуція керамопластики народного майстра О. Железняка

1. Неатрибутовані твори О. Железняка з Державного музею іграшки							
							
№ 1900	№ 1902	№ 1903	№ 1913	№ 1908	№ 1909	№ 1907	№ 1911
2. Керамопластика з фондів колекцій та архіву Національного музею українського народного декоративного мистецтва, Шевченківського національного заповідника, архіву Н. Крутенко							
							
ШНЗ, М - $\frac{423}{2114}$	Архівне фото НМУНДМ	Архівне фото Н. Крутенко	НМУНДМ К-9379	НМУНДМ К - 9393	ШНЗ, М - $\frac{189}{777}$	НМУНДМ К-9359	Архівне фото Н. Крутенко

Друга група кераміки належить до творчості Ф. Олексієнка (табл. 2). За принципом пластів О. Железняка він також виготовив для готелю «Дніпро» п'ять різних барельєфів. На нашу думку, до них, ймовірно, можна віднести один з атрибутованих раніше пластів з експозиції ДМІ із зображенням птаха, що крокує з розпущеними віялом чубчиком та хвостом (інв. 1899, 1965 р., 21,5 × 21,5 см) (табл. 2). Ще один пласт з експозиції музею неатрибутований – це зображення мавпи, що грає на скрипці (інв. 1898, 13,5 × 22,5 см) (табл. 2). Силует фігурки блідно-жовтий та добре читається на ясно-блакитному фоні, який вирішено гравіювальними вгнутими кружечками. Можливо, що його виготовив Ф. Олексієнко, адже він любив працювати з темою «мавп». Наприклад, подібний скульптурний образ «Мавпа-скрипаль» (інв. КС – 931, 9,5 × 7,8 × 8,2) зберігається у фондовій колекції НМНАПУ (табл. 2).

Таблиця 2

Неатрибутовані та атрибутовані твори Ф. Олексієнка з Державного музею іграшки та Національного музею народної архітектури та побуту України

		
№ 1899	№ 1898	КС - 931

Третя група творів – це дві неатрибутовані декоративні тарелі. Перша має пласку, трохи увігнуту форму, яку оздоблено астральними мотивами – зірками та видовженими колами із зубчиками по середині, у зелено-білих тонах (інв. 1915, d 41 см) (табл. 3). Це робота Н. Федорової, що нами встановлено на підставі тарелі з подібним орнаментом, світлину якої віднайдено в архіві ЦДАМЛМ України [4, арк. 76–79].

Друга таріль з квітковим орнаментом, що заповнює все дзеркало поверхні схематичними спіралеподібними та астральними мотивами (інв. 1904, d 41 см) (табл. 3). Декор виконано темно-синьою, вохристомідною та блакитною поливами по сріблястому тлу. Ймовірно цей виріб належить Г. Шарай. Блюдо мисткині з співзвучним декором та подібної колірної тональності із сімейної збірки, було представлено під час проведення конференції в Державній науковій архітектурно-будівельній бібліотеці імені В. Заболотного «Родом з академії» присвяченій до 75-річчя академії, бібліотеки та гончарні (табл. 3). Також в архіві НМУНДМ зберігається поліхромний ескіз Г. Шарай виконаний олівцями з аналогічною варіацією декору (табл. 3) [9]. Не виключено, що кераміка виготовлена Н. Федоровою, адже художниці працювали пліч-о-пліч багато років.

Таблиця 3

**Неатрибутовані раніше декоративні тарелі
з Державного музею іграшки й аналоги до творів
професійних керамістів Н. Федорової та Г. Шарай**

			
Н. Федорова ДМІ, № 1915	Г. Шарай ДМІ, № 1904	Ескіз рисунку, архів НМУНДМ	Сімейна збірка родини Шарай

Четверта група творів це раніше неатрибутована керамопластика Г. Севрук. На високому вузькому пласті чіткими світлими лініями окреслено карміновий силует княжни Ярославни в розкішному вбранні з піднятими у молитві руками (інв. 1912, 44,5 × 37 см) (табл. 4.1). Над її, запрокинутим до неба обличчям, – у правому верхньому куті – карміновий образ новгород-сіверського князя Ігоря Святославича. За результатами дослідження з'ясовано, що перша композиція «Плач Ярославни» 1964 р. вийшла досить вдало, як на той час [7, арк. 1]. Ідентичний пласт у блакитно-синій колірній гамі зберігається в колекції ШНЗ («Плач Ярославни», інв. М – ¹⁹¹/₇₇₉, 38 × 15 см) (табл. 4.2). Подібні

твори опубліковані у дослідженнях Богдана Гориня та Любима Копиленка [7, арк. 16, 20].

Таблиця 4

Атрибуція керамопластики професійної керамістки Г. Севрук

1. Неатрибутовані й атрибутовані твори Г. Севрук з Державного музею іграшки				
				
№ 1912	№ 1901	№ 1910	№ 1906	№ 1905
2. Аналогічні твори з Шевченківського національного заповідника та монографії Г. Севрук				
				
ШНЗ, М - $\frac{191}{779}$	НЗ «Софія Київська», ДПМ-343/2	Альбом-монографія присвячена Г. Севрук	НЗ «Софія Київська», ДПМ-343/1	ШНЗ, М - $\frac{424}{2115}$

На іншому декоративному панно зображено струнку фігуру богині «Лади» у профіль. У піднятих руках – ритуальна чаша, пишне розпущене волосся прикрашають рясна з колтом (інв. 1901, 12, 5 × 41 см) (табл. 4.1). Фон – карміново-ціановий з неглибокими насічками. На 1965–1966 рр. припадає зацікавлення художниці темою міфології слов'ян, що призвело до виникнення серії монументально-декоративних настінних вставок, до якого належить і згаданий пласт «Лада», який датується зазначеними роками [7, арк. 3]. Аналогічна кераміка, але в іншій колірній тональності експонується в Брамі Заборовського НЗ «Софія Київська» («Лада», інв. ДПМ – 343/2, 1967 р., 40 × 12 см) (табл. 4.2), куди її передали 1968 р. для виставки «Софія Київська в образотворчому мистецтві».

Давньоруські мотиви білокам'яних рельєфів надихнули Г. Севрук на виконання панно з фантастичним звіром: голова повернута анфас, хвіст з роздвоєним кінчиком закручений в коло, передня лапа піднята до гори, шию виділено декоративними смугами (інв. 1910, 19 × 20 см) (табл. 4.1). Твір атрибутований, назву «Лютий звір» (1966 р.) уточнюємо за публікацією в альбомі-монографії, присвяченій Г. Севрук (табл. 4.2) [2, с. 105].

П'ятикутне фігурне панно «Тигр» прикрашено фігурою звіра у профіль з повернутою анфас головою і довгим тоненьким хвостом. Він ніби-то прикутий ланцюгом до невидимого стовпа (інв. 1906, 22,5 × 18,5 см) (табл. 4.1). Силует тварини, який окреслено яскравою жовтою лінією, заповнено збірчастою темно-синьою емаллю, виділяється на вишневому тлі. Атрибутувати цей пласт допоміг достеменний виріб Г. Севрук «Лютий (літописний) звір», який також представлено в експозиції Брами Заборовського НЗ «Софія Київська» (інв. ДПМ – 343/1, 1967 р., 22,5 × 19 см) (табл. 4.2). Нарешті є ще одна варіація панно зі «звіром», якого зображено у профіль з повернутою анфас головою (інв. 1905, 20 × 15 см) (табл. 4.1). Фон – темно-сріблястий, тварина – у мерехтливих пастельних блакитно-вохристих кольорах з червоним крапленням. Відповідний твір під назвою «Дикий звір» є в колекції ШНЗ (інв. М – ⁴²⁴/₂₁₁₅, 1976 р., 16 × 12 см) (табл. 4.2).

Барельєф із зображенням півника (інв. 1914, 25,5 × 23 см) з експозиції музею зазначено, як твір Г. Севрук.

Отже, на основі дослідження музейних колекцій та архівних даних проведено атрибуцію керамопластики з експозиції Державного музею іграшки.

Список використаних джерел:

1. Омелян Железняк: альбом / авт. тексту, упоряд. П. Мусієнко, Н. Федорова. Київ : Мистецтво, 1970. 46 с., іл.
2. Мисюга Б. Галина Севрук. Альбом-монографія. Львів, Київ : Смолоскип, 2011. 240 с., іл.
3. Щербак В. Сучасна українська майоліка. Київ : Наукова думка, 1974. 192 с., іл.
4. Альбом з індивідуальними і груповими фотографіями Федорової Н. І. та її робіт. *ЦДАМЛМ України* (Центр. держ. архів-музей літератури і мистецтва України). Ф. 1113. Оп. 1. Од. зб. 144. Арк. 1–172.
5. Варварцев М. М., Драч І. Ф., Мусієнко П. Н., Панч П. Й., Попов Д. В., Федорова Н. І. та ін. Нариси, статті та вірші про Железняка О. С. *ЦДАМЛМ України* (Центр. держ. архів-музей літератури і мистецтва України). Ф. 1113. Оп. 1. Од. зб. 78. Арк. 1–88.
6. Крутенко Н. Світлини. Приватний архів Н. Крутенко.
7. Матеріали художниці Севрук Г. С. та про неї / статті, характеристики, заяви, каталог виставки, фотографії – особисті і її робіт / *ЦДАМЛМ України* (Центр. держ. архів-музей літератури і мистецтва України). Ф. 1113. Оп. 1. Од. зб. 90. Арк. 1–63.
8. Про роботу експериментальної майстерні художньої кераміки науково-дослідного інституту архітектурних споруд АБ і А УРСР на теми 61–03, 62–08, 63–12, 63–13. *ЦДАМЛМ України* (Центр. держ. архів-музей літератури і мистецтва України). Ф. 1113. Оп. 1. Од. зб. 99. Арк. 1–20.
9. Федорова Н. Документи та світлини. Архів Н. Федорової у *НМУНДМ* (Нац. музей укр. народного дек. мист.).